

Fáber Ágoston

Pierre Bourdieu tudományfelfogása

Pierre Bourdieu a huszadik századi francia, sőt, az egyetemesszociológia nem csak legismertebb, de talán legelismertebb alakja is egyben. Fontosságát jól jelzi, hogy a francia szociológiai mező szereplői nem ritkán még ma is hozzá képest határozzák meg önmagukat. 2002-ben bekövetkezett halála után is számos konferencián tűzték napirendre a kérdést: mit kezdjünk a bourdieui örökséggel, és vajon milyen irányt vesz a szociológia Bourdieu után. Egyesek inspirációt merítettek gondolataiból, másokra ugyanakkor mindenre kiterjedő tudományos érdeklődésének, „tudományos imperializmusának” súlya nehezedett. Való igaz, alig volt olyan terület, amelyet figyelme elkerült volna, de ez egy olyan értelmiségi esetében, aki az egyetemen filozófiát tanult, majd pályája elején – nem kis részben Lévi-Strauss hatásának köszönhetően – antropológiával kezd el foglalkozni, végül a 60-as években az akkor még a filozófia ragyogása által elhomályosított szociológia felé fordul, nem érhet bennünket váratlanul.

Noha a filozófusokat általában élesen támadta, egykori barátja, Jacques Bouveresse, a Bourdieu által nagyra becsült kevés filozófusok egyike szerint filozófiai képzettsége legtöbb filozófus kortársáén messze túltett. A filozófiával szembeni averziója nagyrészt abból táplálkozott, hogy szerinte amaz képtelen saját létehez kötöttségét számításba venni. E kritika a magyarul is olvasható *Martin Heidegger politikai ontológiája* című művében teljesebben ki, amelyben Bourdieu „visszarántja a filozófiát a földre”, rámutatva arra, hogy még a legelvontabb és legmagasztosabb gondolatrendszerek is csak azon társadalmi környezet (vagy mező) ismeretében érthetők meg, amelyben kialakultak és hatásukat kifejtik. Végző soron maguk a filozófiai gondolatok is egy harc eszközeinek tekintendők, amelyek révén a filozófusok a lehetőségek terében mások és saját maguk helyét kijelölni igyekeznek. Vagyis: a szociológiának még a teljesen absztraktnak tűnő filozófiai gondolatokról is van érvényes mondanivalója, hiszen az adott tevékenységi tér, vagyis a mező struktúrájának megrajzolásával és a szereplők által elfoglalt relatív pozíciók meghatározásával potenciálisan a társadalom bármelyik területe elemzés alá vonható.

Ez az eljárás természetesen nem csak a filozófiára, de tágabban minden tudományra, vagyis magára a vizsgálatot végző – és a Bourdieu számára érthető módon legkedvesebb – tu-

dományra, a szociológiára is alkalmazható. Jelen kötetünkben Bourdieu tudománnyal és a tudományos mezővel kapcsolatos elképzeléseit járjuk körül, és a 2005-ben magyarul megjelent *A tudomány tudománya és a reflexivitás* című, a fordítás tekintetében némileg problematikus, és tartalmát tekintve sem a legsikerültebb Bourdieu-művek közé tartozó könyvben elmondottakat igyekszünk szisztematikusabb formában a közönség elé tárni.

Legelőször is Pierre Bourdieu-nek egy ez idáig magyarul kiadatlan írását adjuk közre: *A tudományos mező* 1976-ban jelent meg az általa irányított *Actes de la recherche en sciences sociales* folyóirat hasábjain, és mondanunk sem kell, Bourdieu-nek a tudomány kérdését érintő talán legfontosabb írásáról van szó. Itt¹ jelenik meg nála először az a gondolat, amely szerint minden tudományosnak nevezett tevékenység háttérében egyidejűleg és egymástól elválaszthatatlanul tudományos és politikai törekvések, stratégiák húzódnak meg. A politikai jelző itt természetesen tág értelemben értendő: arra a törekvésre utal, hogy egy adott mező minden szereplője a többi szereplő feletti dominancia kialakítására törekszik, mely alól a tudományos mező résztvevői sem jelentenek kivételt. A tudományos tevékenységet és a tudomány fejlődését tehát valójában a tudósoknak a tudományos mezőben tudományos kijelentésekké szublimált önös érdekei mozgatják, és minél autonómabb a mező, ezek az önös érdekek – a tudósok kölcsönös ellenőrzési rendszerének köszönhetően – annál jobban képesek tudományosan becsatornázódni, vagyis végső soron a tudomány ügyét előmozdítani.

A tudomány társadalmi haszna címet viselő második szövegben – amely Bourdieu egy 1997-ben megtartott előadásának írásos változata, és amely megőrzi az imént említett, több mint húsz évvel korábbi cikk alapgondolatait – a bourdieu-i tudományfelfogás újabb elemekkel bővül: mezőelméletét itt egy konkrét esetre, a francia Országos Agronómiai Kutatóintézetre (INRA) próbálja meg alkalmazni, és mint oly sokszor, most is általánosan elfogadott oppozíciók – például az alkalmazott és alap kutatás vagy az elismert tudósok és a tudományos élet intézményi adminisztrátorai közötti ellentét – megalapozottságát kérdőjelezi meg.

Az előbb említett két szöveg magán viseli a jellegzetes bourdieu-i stílusjegyeket, ennek minden előnyével és hátrányával együtt. A fordításnál mindenekelőtt a pontosságra törekedtünk, ebből adódóan az egyébként a legtöbb francia olvasó számára is szokatlan bonnyolultságú és nyelvezetű szövegrészek összetettségén csak ott igyekeztünk „lazítani”, ahol ez az értelemvesztés kockázata nélkül megtehető volt. Szándékaink és reményeink szerint tehát az olvasó pontos, ugyanakkor könnyű olvasmánynak nem nevezhető szövegeket vehet a kezébe.

A két Bourdieu-tanulmányt négy elemző jellegű írás követi.

Berkovits Balázs Bourdieu-nek többek között azon alapvető fontosságú kijelentését illeti kritikával, amely szerint az autonóm tudományos mező a garanciája lehet annak, hogy a történeti korokon átívelő érvényességű igaz kijelentések megszülessenek. A szerző szerint ezen állítás mögött egy realista tudományfilozófiai-tudományelméleti felfogás áll, amelynek Bourdieu mind kifejtésével, mind megalapozásával adós marad. A tudósok és tudóscsoportok szociológiájától ugyanis nem vezet út a tudományos igazságok érvényességének belátásához, ezért a „tudományos igazságok szociológiája” beváltatlan ígéretnek bizonyul.

---

1 *A tudományos mező* egy évvel korábban *La spécificité du champ scientifique et les conditions sociales du progrès de la raison* címen az *Actes*-on kívül is megjelent, de mivel a két írás között egy-két szónyi eltérés van csupán, azokat azonosnak tekintjük, és mindig *A tudományos mező* címmel hivatkozunk.

Szabari Vera írásában azt vizsgálja, vajon miért tekinti Bourdieu a tudományos mezőt a többi mezőhöz képest kitüntetett területnek, és rámutat arra, hogy a tudományszociológiai mező elemzésekor – saját mezőelméletével összhangban – Bourdieu-t nem egyszerűen a tudományos érdeklődés vezérelte, hanem az az igény is, hogy saját dominanciáját egyúttal a szociológiai mező egy viszonylag fiatal almezejére, a tudományszociológiai mezőre is kiterjessze.

Gárdos Judit cikkében Bourdieu-nek a *laboratory studies* és az erős program közötti híd-építési kísérletét vonja elemzés alá. Noha Bourdieu az általa bírált irányzatokról nemritkán pontatlan képet fest, mégis átemel gondolatokat ellenfeleitől, s ily módon saját megközelítés-módjában a tudományszociológus és a tudományantropológus tudományos attitűdjét igyekszik ötvözni. A cikk szerzője úgy véli, a Bourdieu által bíralt *laboratory studies* felismerései a tudományos élet vizsgálata szempontjából éppen a bourdieu-i tudományfelfogással ötvözve tűnhetnek ígéretes megközelítésnek.

Fáber Ágoston írásában arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon hogyan kell értelmeznünk azt a gyakran hangoztatott bourdieu-i kijelentést, amely szerint a tudományos tevékenység egyben politikai tevékenységnek is tekintendő. Álláspontja szerint ez csak úgy lehetséges, ha Bourdieu a társadalomtudománynak a társadalmi világgal kapcsolatos igaz kijelentések meghatározásában anélkül szán kitüntetett szerepet, hogy a társadalmi valósággal kapcsolatos nem tudományos kijelentések létjogosultságát általában kétségbe vonná.

A blokk szerkesztésével kapcsolatos feladataim ellátásában a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj komoly segítséget jelentett. Szeretnék továbbá köszönetet mondani szerzőtársaimnak, akik írásaikkal e szám megjelenését lehetővé tették. Az írásokat megvitatta az ELTE TáTK Elméletörténeti Tanszékének és az ELTE TTK Tudományfilozófiai és Tudománytörténeti Tanszékének közös Tudománykutató Központja. Szerzőtársaimmal köszönetet mondunk a vita minden résztvevőjének, különösen Fehér Mártának, Némedi Dénesnek és Wessely Annának, akik a készülő szövegeket fontos észrevételekkel illették, s végül, de nem utolsósorban köszönet illeti Huszár Ákost és Sallay Zoltánt a szerkesztési munkálatok terén nyújtott hathatós segítségükért.